

Review Paper

A Legal Analysis of the Role of Wealth Taxation in Reducing Economic Inequalities in Iran's Tax Law System

Fatemeh Gholdorostfard^{1,*} , Mohammad Reza Sharifani²

¹M.A. Student in Economic and Financial Law, Islamic Azad University, Tehran Central Branch, Tehran, Iran

²PhD in Public Law, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

Received: 2025/12/27

Revised: 2026/02/28

Accepted: 2026/04/11

ABSTRACT

Economic inequality in Iran has worsened due to a tax system heavily focused on income and consumption rather than accumulated wealth. This study evaluates the legal foundations, institutional capacities, and practical constraints of introducing a comprehensive wealth tax within Iran's tax law framework. Using a descriptive–analytical approach, it examines constitutional principles, ordinary legislation, and policy documents to identify normative bases and structural barriers. The analysis reveals that the primary obstacles to implementing an effective wealth tax include the lack of a coherent statute, fragmented and temporary asset-related provisions, weak asset-identification and valuation systems, and concerns regarding private property rights. Nonetheless, a systematic reading of the Constitution confirms that wealth taxation possesses sufficient legal legitimacy to promote social justice and the public interest, provided it aligns with tax justice and proportionality principles. Consequently, the study develops a tripartite legitimacy framework, centered on social justice, sovereign authority, and proportionality, and proposes a gradual implementation model targeting very large, non-productive fortunes. These findings offer a solid normative and institutional foundation for drafting a comprehensive wealth tax act in Iran, ultimately guiding the fiscal system toward a more equitable distribution of wealth and income.

Keywords: Wealth taxation, Tax justice, Economic inequality, Iranian tax law system, Income redistribution.

* Corresponding author. f_gholdorostfard@yahoo.com
2717-3135 ©Author(s)

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license.
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

 <https://doi.org/10.22034/PSAB.2026.242251>

1. INTRODUCTION

Ensuring economic and fiscal justice is one of the central commitments of the legal and constitutional order in Iran and is regarded as an essential component of social justice. The constitutional framework imposes a clear duty on the state to prevent excessive concentration of wealth, to reduce unjust inequalities and to secure fair access to economic opportunities for all citizens. In practice, however, recent decades have witnessed a widening class gap, an increase in the concentration of wealth in the hands of a relatively small minority and a growing mismatch between the formal commitments of the legal system and the realities of income and wealth distribution. A significant part of this mismatch can be attributed to the structure of the tax system. The dominant orientation of taxation towards income and consumption flows has meant that large parts of accumulated wealth, especially substantial and often unproductive assets, remains either outside the effective scope of taxation or subject only to fragmented, partial and short-lived measures. As a result, the tax system has not been able to fulfil its redistributive function in a manner consistent with the constitutional commitment to social justice.

Against this background, the core objective of the present article is to assess whether a comprehensive wealth tax can be designed and implemented within Iran's tax law system as a legitimate, efficient and fair instrument for reducing economic inequalities. To achieve this objective, the article pursues three interrelated tasks: first, to clarify the concept, forms and theoretical foundations of wealth taxation; second, to analyse the current constitutional and statutory framework governing taxation of wealth-related items in Iran; and third, to identify the main legal, institutional, economic and cultural challenges, and to propose a coherent set of reforms. The distinctive contribution of the study lies in developing a constitutional and public-law based understanding of wealth taxation and in formulating a structured framework of legitimacy that can guide the future design of a comprehensive wealth tax.

2. MATERIALS AND METHODS

The research employs a qualitative, descriptive–analytical methodology grounded in public-law reasoning and doctrinal analysis. It is based primarily on the examination of legal and legislative documents, including the Constitution of the Islamic Republic of Iran, the Direct Taxation Act, the Value-Added Tax Act, subsequent amendments and related by-laws and budgetary provisions concerning property and other wealth-related items. These sources are complemented by an analysis of institutional practice and interpretive approaches, in particular those relating to the limits of property rights, the permissibility of taxation and the balance between individual rights and the public interest.

The study proceeds by systematically interpreting constitutional and tax-law norms through the lens of justice-oriented principles such as tax justice, the ability-to-pay doctrine, proportionality of the tax burden and the social responsibility of ownership.

It combines conceptual analysis with critical evaluation of the structure and performance of existing tax provisions affecting wealth. Although the data are qualitative, the research has an applied orientation, aiming not only to clarify the normative foundations of wealth taxation but also to formulate concrete policy and legislative recommendations for improving the design of the tax system.

3. RESULTS AND DISCUSSION

The findings of the study can be summarized in four main results:

First, at the conceptual and theoretical level, wealth taxation is closely linked to the principles of vertical and horizontal equity and to the broader idea of tax justice. Wealth taxes aim to ensure that individuals with greater net wealth and higher economic capacity bear a larger share of the overall tax burden. In contrast to taxes on income or consumption, which are tied to flows of revenue or expenditure, wealth taxes focus on the stock of accumulated assets and therefore provide a more direct instrument for addressing long-term concentration of wealth and structural inequality.

Second, the analysis of the constitutional framework shows that, although the term “wealth tax” is not explicitly used, the combination of constitutional principles concerning social justice, prevention of undue concentration of economic power, regulation of the economy and recognition of popular sovereignty provides a coherent normative basis for wealth taxation. Property rights are recognised as legitimate and protected, but they are not absolute; they must be exercised within the limits of the public interest and social justice. General, non-confiscatory taxes introduced by law, applied according to clear and predictable criteria and designed to promote equitable distribution of resources are therefore compatible with this framework.

Third, the examination of ordinary tax legislation reveals that the main structural weakness of the existing system lies in the absence of a comprehensive wealth tax statute. Current rules relating to assets (such as inheritance tax, annual tax on high-value real estate and occasional levies on luxury vehicles) are scattered across different legal instruments, sometimes appearing only in annual budget laws, and are not integrated into a single, stable and coherent regime. In addition, the implementation of these rules suffers from incomplete information on asset holdings, lack of an integrated asset registry and limited coordination between the authorities responsible for taxation, banking supervision, land registration and capital markets. Consequently, a substantial share of large fortunes remains lightly taxed, while wage-earners and consumers bear a disproportionate portion of the overall tax burden.

Fourth, the study identifies a series of legal, institutional, economic and socio-cultural challenges that must be addressed for an effective wealth tax to be introduced. Legally, clear definitions of taxable net wealth, the relationship between wealth taxation and other tax bases and safeguards against double taxation are

required. Institutionally, there is a need for an integrated national asset information system, binding rules on data sharing among relevant authorities and the development of specialised expertise in asset valuation. Economically, careful differentiation between productive and non-productive assets, the design of reasonable and predictable tax rates and the use of inflation-adjusted valuation mechanisms are essential to avoid negative impacts on productive investment and to ensure fairness. Socio-culturally, the success of wealth taxation depends on improving tax-compliance culture, strengthening public trust in the fairness of tax collection and expenditure and communicating clearly the redistributive and justice-enhancing functions of the tax system.

On the basis of these findings, the article argues for a multi-layered reform strategy structured around three pillars: legal and normative consolidation, institutional and technical capacity-building and socio-cultural support measures. At the centre of this strategy stands the adoption of a comprehensive wealth tax act that consolidates existing asset-related provisions, defines the scope of taxable net wealth, introduces progressive rate schedules above high thresholds and guarantees taxpayers' procedural rights. This legal reform must be accompanied by the creation of a national asset registry, effective inter-agency cooperation, professionalisation of valuation processes and clear differentiation between productive and speculative or luxury assets. In parallel, transparency in reporting wealth tax revenues and in specifying the social and developmental uses of these revenues is necessary to build and maintain public support.

4. CONCLUSION

The overall conclusion of the study is that a comprehensive and well-designed wealth tax can serve as an important instrument for reducing economic inequalities and strengthening the redistributive capacity of the tax system in Iran. The constitutional and legal order provides sufficient normative support for such a tax, provided that it is grounded in the principles of tax justice, proportionality and respect for legitimate property. The main obstacles are therefore not conceptual or constitutional in nature, but lie in the current fragmentation of legislation, the weakness of information infrastructure and institutional capacity and the lack of a coherent, long-term policy vision.

In light of this conclusion, the article advances several key recommendations. First, the legislature should adopt an independent and permanent wealth tax act that clearly defines taxable net wealth, sets high exemption thresholds and progressive rates, coordinates wealth taxation with income and capital-gains taxes and embeds strong procedural guarantees for taxpayers. Second, policy-makers should establish a national asset information system that integrates data on real estate, financial assets, bank deposits, vehicles and other relevant forms of property, supported by robust rules on data protection and confidentiality. Third, the introduction of wealth taxation should follow a gradual and targeted path, initially focusing on very large

fortunes and predominantly non-productive or luxury assets, while providing appropriate treatment or exemptions for productive assets that contribute to employment and real-sector growth. Fourth, the reform of wealth taxation should be part of a broader re-balancing of the tax system, aimed at reducing reliance on regressive consumption taxes and increasing the share of progressive direct taxes. Finally, the article emphasises that the long-term viability and stability of a wealth tax depend on the simultaneous fulfilment of three conditions: constitutional and public-law legitimacy, economic efficiency and predictability and social acceptance built on transparency and accountability. If these conditions are met, wealth taxation can move from a marginal and temporary instrument to a central pillar of a justice-oriented tax system in Iran and can play a meaningful role in narrowing economic disparities and realising the social-justice commitments embedded in the legal order.

تحلیل حقوقی نقش مالیات بر ثروت در کاهش نابرابری‌های اقتصادی در نظام حقوق مالیاتی ایران

فاطمه قول درست فرد^{۱*} , محمدرضا شریفانی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالی اقتصادی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران
۲. دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۲

چکیده

نابرابری اقتصادی در ایران به دلیل سیستم مالیاتی متمرکز بر درآمد و مصرف و غفلت از ثروت انباشته، تشدید شده است. این پژوهش مبانی قانونی، ظرفیت‌های نهادی و محدودیت‌های عملی معرفی مالیات جامع بر ثروت را در چارچوب حقوقی ایران ارزیابی می‌کند. با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، اصول قانون اساسی، قوانین عادی و اسناد سیاست‌گذاری برای شناسایی پایه‌های هنجاری و موانع ساختاری بررسی شده‌اند. تحلیل‌ها نشان می‌دهد موانع اصلی اجرای مالیات بر ثروت کارآمد شامل فقدان قانون منسجم، مقررات پراکنده و موقت دارایی‌ها، ضعف سامانه‌های شناسایی و ارزش‌گذاری دارایی‌ها و نگرانی‌ها پیرامون حقوق مالکیت خصوصی است. با این حال، تفسیر قانون اساسی تأیید می‌کند که مالیات بر ثروت، مشروط به هم‌راستایی با اصول عدالت مالیاتی و تناسب بار مالیاتی، از مشروعیت قانونی کافی برای ترویج عدالت اجتماعی برخوردار است. در نتیجه، این مطالعه یک چارچوب مشروعیت سه‌گانه (عدالت اجتماعی، اقتدار حاکمیتی و تناسب) توسعه داده و یک مدل اجرای تدریجی با اولویت‌دهی به ثروت‌های بسیار کلان و غیرمولد پیشنهاد می‌کند. این یافته‌ها مبنایی هنجاری و نهادی برای تدوین قانون جامع مالیات بر ثروت در ایران ارائه داده و نظام مالیاتی را به سمت توزیع عادلانه‌تر ثروت سوق می‌دهد.

واژگان کلیدی: مالیات بر ثروت، عدالت مالیاتی، نابرابری اقتصادی، نظام حقوق مالیاتی ایران، بازتوزیع درآمد.

*نویسنده مسئول. f_gholdorostfard@yahoo.com

۳۱۳۵-۲۷۱۷ ©نویسندگان

این یک مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز CC BY-NC-ND است.

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

 <https://doi.org/10.22034/PSAB.2026.242251>

۱. مقدمه

عدالت اقتصادی و مالی از ارکان اساسی عدالت اجتماعی و از اصول بنیادین نظام حقوق عمومی جمهوری اسلامی ایران به‌شمار می‌رود که در اصول ۳، ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی به‌صراحت مورد تأکید قرار گرفته است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸). این اصول دولت را مکلف می‌سازند تا با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی و مالی مناسب، از تمرکز ثروت و امکانات اقتصادی در دست اشخاص یا گروه‌های خاص جلوگیری کرده و زمینه توزیع عادلانه فرصت‌ها و منابع را در سطح جامعه فراهم آورد. بر این اساس، نظام مالیاتی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تحقق عدالت اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در ایفای کارکرد بازتوزیعی دولت و کاهش نابرابری‌های اقتصادی ایفا می‌کند (سیفی‌پور و رضایی، ۲، ۱۳۹۰). با وجود این چارچوب حقوقی، شواهد آماری و گزارش‌های رسمی در دهه‌های اخیر نشان‌دهنده تشدید نابرابری اقتصادی و افزایش تمرکز ثروت در میان اقلیت‌های اقتصادی جامعه است؛ به‌گونه‌ای که شکاف طبقاتی به یکی از چالش‌های ساختاری اقتصاد ایران تبدیل شده است (شهیک‌تاش و علیزاده، ۳، ۱۴۰۰).

این وضعیت تا حد زیادی ناشی از ضعف ساختار نظام مالیاتی کشور و غلبه رویکرد درآمدمحور و مصرف‌محور در اخذ مالیات است؛ رویکردی که موجب شده بخش قابل توجهی از دارایی‌ها و ثروت‌های انباشته‌شده، به‌ویژه ثروت‌های کلان، عملاً خارج از شمول مؤثر مالیات قرار گیرند (فراحتی، ۴، ۱۳۹۷).

در این میان، مالیات بر ثروت به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم و شناخته‌شده در نظام‌های مالیاتی پیشرفته، مورد توجه نظریه‌پردازان عدالت مالیاتی و سیاست‌گذاران اقتصادی قرار گرفته است. این نوع مالیات، برخلاف مالیات بر درآمد که بر جریان‌های مالی تمرکز دارد، متوجه موجودی دارایی‌های انباشته‌شده اشخاص حقیقی و حقوقی است و از این رهگذر می‌تواند نقشی مؤثر در مهار تمرکز ثروت، افزایش شفافیت اقتصادی، گسترش پایه‌های مالیاتی و تأمین منابع پایدار برای هزینه‌های عمومی ایفا کند (پیکتی، ۵، ۲۰۱۵).

با این حال، بررسی نظام حقوق مالیاتی ایران نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت هنوز از جایگاهی منسجم، جامع و نظام‌مند برخوردار نیست و مقررات موجود در این حوزه به‌صورت پراکنده، محدود و عمدتاً غیر سیستماتیک، همچون مالیات بر ارث، مالیات بر خانه‌ها و خودروهای لوکس، اجرا می‌شود (زمانی، ۶، ۱۳۹۸). این پراکندگی تقنینی و ضعف انسجام نهادی موجب شده است که کارکرد بازتوزیعی مالیات‌ها به‌نحو مطلوب تحقق نیابد و نظام مالیاتی در ایفای نقش خود در کاهش نابرابری اقتصادی با چالش‌های جدی مواجه شود (مجبی‌کیا و غمامی، ۷، ۱۴۰۰).

افزون بر کارکردهای اقتصادی، مالیات بر ثروت از منظر حقوق عمومی نیز واجد اهمیت بنیادین است. این نوع مالیات با اصول عدالت اجتماعی، مسئولیت دولت در تحقق رفاه عمومی و نقش تنظیم‌گرانه حاکمیت در سامان‌دهی

¹ Constitution of the Islamic Republic of Iran

² Seyfipour & Rezaei

³ Shahiki Tash & Alizadeh

⁴ Farahati

⁵ Piketty

⁶ Zamani

⁷ Mohebbi Kia & Ghamami

روابط اقتصادی پیوندی مستقیم دارد (گلوگور^۱، ۲۰۲۰). اعمال مالیات بر ثروت نه به‌منزله نقض یا تحدید غیرموجه مالکیت خصوصی، بلکه در چارچوب اختیارات مشروع دولت و در راستای تأمین منافع عمومی، تحقق عدالت جمعی و تضمین برابری واقعی شهروندان در بهره‌مندی از امکانات اقتصادی قابل تحلیل است (بخشی‌دستجردی و ابوالحسنی‌تورقی^۲، ۱۳۹۲).

بر همین اساس، پژوهش حاضر درصدد آن است تا با رویکردی تحلیلی - توصیفی به این پرسش اساسی پاسخ دهد که آیا مالیات بر ثروت در چارچوب نظام حقوق مالیاتی ایران می‌تواند به‌عنوان ابزاری مشروع، کارآمد و عادلانه برای کاهش نابرابری اقتصادی به‌کار گرفته شود یا خیر. برای نیل به این هدف، مبانی نظری و حقوقی مالیات بر ثروت تبیین شده و سپس جایگاه آن در نظام حقوقی و مالیاتی ایران بررسی می‌شود (محسنی و همکاران^۳، ۱۴۰۳). لازم به ذکر است که این پژوهش با تمرکز بر تحلیل حقوق عمومی مالیات بر ثروت و ارائه چارچوب تقنینی منسجم، از آثار پیشین متمایز می‌شود.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

بررسی مالیات بر ثروت، مستلزم تبیین هم‌زمان مبانی مفهومی، فلسفی و کارکردی آن در نظام حقوق مالیاتی است. از این‌رو، در این بخش ابتدا مفهوم و ماهیت مالیات بر ثروت و تمایز آن از سایر انواع مالیات‌ها تبیین می‌شود تا جایگاه نظری آن در ساختار مالیاتی روشن گردد. سپس، مبانی فکری و فلسفی این نوع مالیات با تأکید بر اندیشه عدالت اقتصادی، اعم از مبانی فقهی، اخلاقی و نظریه‌های نوین عدالت اجتماعی، مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در ادامه، اهداف و کارکردهای مالیات بر ثروت در ابعاد عدالت مالیاتی، کارایی اقتصادی، شفافیت مالی و کاهش نابرابری بررسی می‌شود. نهایتاً، با مرور پیشینه پژوهش، وضعیت مطالعات انجام‌شده و خلأهای موجود در زمینه مالیات بر ثروت در نظام حقوقی ایران تبیین خواهد شد تا چارچوب نظری پژوهش حاضر به‌صورت منسجم و مستدل شکل گیرد (محسنی و همکاران^۳، ۱۴۰۳).

۱.۲. مفهوم و ماهیت مالیات بر ثروت

سیاست‌های بازتوزیع درآمد، به‌عنوان یکی از اصول پذیرفته‌شده در نظام‌های اقتصادی معاصر، در اغلب کشورها با رویکردها و نظام‌های سیاسی متفاوت مورد توجه قرار گرفته‌اند. دولت‌ها از طریق وضع مالیات‌های گوناگون، علاوه بر تأمین منابع لازم برای زیرساخت‌های عمومی، در پی کاهش شکاف طبقاتی و تضمین حداقلی از عدالت اقتصادی برای اقشار مختلف جامعه هستند (چو و همکاران^۴، ۲۰۰۰). در این میان، مالیات بر ثروت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مالیات‌های بازتوزیعی، جایگاه ویژه‌ای در میان مالیات‌های اجتماعی دارد.

¹ Glogower

² Bakhshidastjerdi & Abolhasani-Torqi

³ Mohseni et al.

⁴ Chu et al.

در نظام مالیاتی، مالیات بر ثروت از حیث مبنا و قلمرو با سایر انواع مالیات تفاوت اساسی دارد. مالیات بر درآمد بر جریان‌های سالیانه درآمد تمرکز دارد و مالیات بر مصرف، هزینه‌ها و مبادلات اقتصادی را هدف قرار می‌دهد، در حالی که مالیات بر ثروت مستقیماً به موجودی دارایی یا خالص ارزش دارایی‌های انباشته‌شده اشخاص تعلق می‌گیرد (سائر و زوکمن^۱، ۲۰۲۲). مبنای نظری این نوع مالیات، بر اصول «عدالت افقی» و «عدالت عمودی» استوار است که بر اساس آن، اشخاص برخوردار از توان مالی و دارایی بیشتر، باید سهم بالاتری در تأمین هزینه‌های عمومی دولت داشته باشند.

به بیان دیگر، مالیات بر ثروت تجلی عملی اصل «تناسب بار مالیاتی با توان پرداخت» است که از اصول پذیرفته‌شده عدالت مالیاتی در حقوق عمومی محسوب می‌شود و هدف آن توزیع منصفانه‌تر بار مالی میان شهروندان است (شوئر و اسلمرود^۲، ۲۰۲۱). این ویژگی سبب می‌شود که مالیات بر ثروت، افزون بر کارکرد درآمدی، نقش مهمی در تحقق عدالت اجتماعی ایفا کند.

مالیات بر ثروت می‌تواند در قالب‌های متفاوتی اعمال شود. در برخی کشورها، مالیات جامع بر دارایی خالص سالانه وضع شده است که مجموع دارایی‌ها پس از کسر بدهی‌ها را مشمول مالیات می‌سازد، در حالی که در برخی دیگر، تنها مصادیق خاصی از ثروت نظیر املاک، دارایی‌های سرمایه‌ای یا ارث مشمول مالیات قرار می‌گیرند (کرنک و شراتزن‌استالر^۳، ۲۰۱۸). در هر دو رویکرد، هدف اصلی مهار تمرکز ثروت‌های کلان، تأمین عدالت اجتماعی و ایجاد منابع پایدار برای دولت است.

از منظر حقوق مالیاتی ایران، مالیات بر ثروت در قوانین موجود به‌صورت پراکنده و غیرجامع پیش‌بینی شده است. هرچند قانون مالیات‌های مستقیم در موادی مانند ماده ۱۷ به مالیات بر ارث و در اصلاحات بعدی به مالیات بر برخی املاک گران‌قیمت اشاره دارد، اما قانون مستقل و جامعی که ناظر بر مجموع ثروت اشخاص باشد، در نظام حقوقی ایران وجود ندارد (زمانی، ۱۳۹۸). این وضعیت نشان می‌دهد که بنیان نظری و تقنینی مالیات بر ثروت در ایران همچنان در مرحله ابتدایی و شکل‌گیری قرار دارد.

۲.۲. مبانی فکری و فلسفی مالیات بر ثروت در اندیشه عدالت اقتصادی

در اندیشه عدالت اقتصادی، دو مبنای اصلی برای مشروعیت و ضرورت مالیات بر ثروت قابل شناسایی است: مبنای فقهی، اخلاقی و مبنای اجتماعی، اقتصادی.

در مبنای فقهی و اخلاقی، ثروت در اندیشه اسلامی صرفاً یک حق فردی مطلق تلقی نمی‌شود، بلکه امانتی الهی است که بهره‌برداری از آن باید در راستای مصالح عمومی و عدالت اجتماعی صورت گیرد. آموزه‌های قرآنی بر گردش عادلانه ثروت و جلوگیری از تمرکز آن در دست گروهی خاص تأکید دارند «...كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ...» (سوره حشر، آیه ۷) و انباشت غیرمولد دارایی را فاقد مشروعیت اخلاقی می‌دانند (بخشی‌دستجردی و

¹ Saez & Zucman

² Scheuer & Slemrod

³ Krenke & Schratzenstaller

ابوالحسنی‌طرقی، ۱۳۹۲). بر این اساس، بازتوزیع بخشی از ثروت‌های کلان از طریق ابزارهای مالیاتی، نه تنها مغایر با اصول اسلامی نیست، بلکه در راستای تحقق عدالت اجتماعی مورد تأکید شریعت قرار دارد. در مبنای اجتماعی و اقتصادی، نظریه‌های عدالت توزیعی در اقتصاد معاصر، به‌ویژه دیدگاه راولز، نابرابری را تنها در صورتی موجه می‌دانند که به بهبود وضعیت اقشار کم‌برخوردار جامعه منجر شود. در این چارچوب، مالیات بر ثروت به‌عنوان سازوکاری قانونی برای تحقق عدالت جبرانی و کاهش نابرابری اقتصادی مطرح می‌شود (پیکتی، ۲۰۱۵). پژوهش‌های داخلی نیز مؤید آن است که فقدان مالیات مؤثر بر ثروت و دارایی، به‌ویژه نبود نرخ‌های تصاعدی در مالیات‌های ملکی، نقش قابل توجهی در تشدید شکاف طبقاتی در ایران داشته است و ضرورت طراحی چارچوب حقوقی منسجم برای مالیات بر ثروت، متناسب با اصول قانون اساسی و مبنای شرعی، بیش از پیش احساس می‌شود (سعادت‌مهر و بازگیر، ۱۴۰۲).

۳.۲. اهداف و کارکردهای مالیات بر ثروت

مالیات بر ثروت، افزون بر کارکرد درآمدی، واجد اهداف و کارکردهای چندبعدی در حوزه‌های عدالت اجتماعی، کارایی اقتصادی و حکمرانی مالی است که تحقق آن‌ها مستلزم طراحی حقوقی و اجرایی دقیق این پایه مالیاتی است (سائر و زوکمن، ۲۰۲۲).

الف) تحقق عدالت مالیاتی و اجتماعی:

مهم‌ترین کارکرد مالیات بر ثروت، بازتوزیع عادلانه منابع مالی در جامعه است. این مالیات به‌گونه‌ای طراحی می‌شود که افراد برخوردار از دارایی‌های کلان، متناسب با توان اقتصادی خود، سهم بیشتری در تأمین هزینه‌های عمومی داشته باشند؛ امری که علاوه بر تأمین درآمد پایدار برای دولت، به تقویت احساس عدالت و همبستگی اجتماعی نیز می‌انجامد (پیکتی، ۲۰۱۵).

ب) افزایش کارایی اقتصادی:

مالیات بر ثروت با افزایش هزینه نگهداری دارایی‌های راکد و غیرمولد، می‌تواند صاحبان سرمایه را به سمت فعالیت‌های مولد، سرمایه‌گذاری‌های تولیدی و اشتغال‌زا سوق دهد. از این منظر، این نوع مالیات نه‌تنها مانعی برای رشد اقتصادی محسوب نمی‌شود، بلکه در صورت طراحی صحیح، به افزایش بهره‌وری و کارایی عوامل تولید کمک می‌کند (گوونن و همکاران^۲، ۲۰۱۹).

ج) شفاف‌سازی نظام مالی کشور:

یکی از آثار نهادی مهم مالیات بر ثروت، الزام مودیان به افشای دارایی‌ها و ثبت دقیق آن‌ها در سامانه‌های مالیاتی است. این فرایند، زمینه شکل‌گیری پایگاه‌های جامع اطلاعات دارایی را فراهم می‌سازد که نقش کلیدی در ارتقای شفافیت مالی، کاهش فرار مالیاتی و بهبود حکمرانی مالی ایفا می‌کند (زوکمن^۳، ۲۰۱۹).

د) کاهش نابرابری و تمرکز ثروت:

¹ Saadatmehr & Bazgir

² Guvenen et al.

³ Zucman

مطالعات تجربی نشان می‌دهد که اجرای مالیات بر ثروت، به‌ویژه در کشورهایی با نابرابری بالا، می‌تواند به کاهش ضریب جینی و افزایش سهم دهک‌های پایین از درآمد و ثروت ملی منجر شود و از تمرکز فزاینده دارایی‌ها در دست اقلیت جلوگیری کند (جاکوبسن و همکاران^۱، ۲۰۲۰).

۴.۲. پیشینه پژوهش

توماس پیکتی در کتاب سرمایه در قرن بیست و یکم به‌صورت نظام‌مند به مسئله نابرابری ثروت و نقش مالیات بر ثروت در مهار آن می‌پردازد. نظریه محوری وی بر این فرض استوار است که چنانچه نرخ بازدهی سرمایه به‌طور مستمر از نرخ رشد اقتصادی فراتر رود، انباشت فزاینده ثروت در دست اقلیت شکل گرفته و این وضعیت در بلندمدت به بی‌ثباتی اقتصادی و اجتماعی می‌انجامد (پیکتی، ۲۰۱۵).

پیکتی استدلال می‌کند که عایدی‌های ناشی از ثروت شامل سود سهام، بهره اوراق قرضه، اجاره املاک و سایر دارایی‌های سرمایه‌ای، عموماً از رشد اقتصادی پیشی می‌گیرند و در نتیجه سهم سرمایه از درآمد ملی نسبت به سهم نیروی کار افزایش می‌یابد؛ امری که نابرابری را به پدیده‌ای ساختاری و خودتقویت‌شونده تبدیل می‌کند (پیکتی، ۲۰۱۵). بر این اساس، وی مالیات تصاعدی و حتی سنگین بر ثروت را به‌عنوان راهکار بنیادین مقابله با نابرابری پیشنهاد می‌کند.

متعاقب نظریه پیکتی، مطالعات تجربی متعددی در کشورهای مختلف انجام شده است که هر یک به ارزیابی آثار توزیعی و اقتصادی مالیات بر ثروت پرداخته‌اند. بورگ و راتسو با بررسی ساختار مالیاتی نروژ نشان می‌دهند که اگرچه مالیات بر مصرف سهم بالایی از درآمدهای مالیاتی را تشکیل می‌دهد، اما مالیات بر ثروت از اثر بازتوزیعی قوی‌تری برخوردار است (بورگ و راتسو^۲، ۲۰۰۱).

در پژوهشی دیگر، جاکوبسن و همکاران با تحلیل داده‌های دانمارک طی دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۴ به این نتیجه رسیده‌اند که تأثیر مالیات بر ثروت بر کاهش نابرابری ثروت محدود بوده و واکنش‌های رفتاری مودیان، بخشی از اثر بازتوزیعی آن را خنثی کرده است (جاکوبسن و همکاران^۳، ۲۰۲۰).

در همین راستا، برولهارت و شمیدهنی با استفاده از داده‌های پنلی در سوئیس نشان می‌دهند که افزایش نرخ مالیات بر ثروت، با کاهش قابل توجهی همراه است؛ به‌گونه‌ای که افزایش یک درصدی نرخ مالیات، کاهش حدود سه درصدی در حجم ثروت مشمول را به دنبال دارد (برولهارت و شمیدهنی^۴، ۲۰۱۸).

فوئست و همکاران با به‌کارگیری مدل تعادل عمومی قابل محاسبه (CGE) در اقتصاد آلمان، آثار کلان مالیات بر ثروت را بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت می‌تواند موجب کاهش تولید و اشتغال شده و در مجموع، اثر قابل توجهی بر بهبود توزیع درآمد نداشته باشد؛ یافته‌ای که تا حدی در تعارض با دیدگاه پیکتی قرار می‌گیرد (فوئست و همکاران^۴، ۲۰۱۸).

¹ Jakobsen et al.

² Borge & Rattsø

³ Brühlhart & Schmidheiny

⁴ Fuest et al.

در مقابل کرنک و شرارتزن‌استالر در مطالعه‌ای تطبیقی، ظرفیت بالقوه مالیات بر ثروت را در ۲۰ کشور عضو اتحادیه اروپا برآورد کرده و نشان داده‌اند که این پایه مالیاتی می‌تواند به‌طور متوسط معادل ۱/۵ درصد تولید ناخالص داخلی درآمد ایجاد کند (کرنک و شرارتزن‌استالر، ۲۰۱۸).

گاونا و همکاران در یک تحلیل تطبیقی میان مالیات بر درآمد سرمایه و مالیات بر ثروت استدلال می‌کنند که مالیات بر درآمد سرمایه، به‌ویژه کارآفرینان فعال در بخش تولید را هدف قرار داده و بهره‌وری را کاهش می‌دهد، در حالی که جایگزینی آن با مالیات بر ثروت می‌تواند هم بهره‌وری اقتصادی و هم توزیع عادلانه‌تر ثروت را بهبود بخشد (گاونا و همکاران، ۲۰۱۹).

با این حال، کپرز و همکاران با بررسی شش کشور اروپایی نشان می‌دهند که مالیات بر ثروت در عمل تأثیر معناداری بر کاهش نابرابری ثروت و درآمد نداشته است (کپرز و همکاران، ۲۰۲۰).

در سطح مطالعات داخلی، دادگر و غفاری با بررسی اثر مالیات بر حقوق بر توزیع درآمد در ایران نشان داده‌اند که این نوع مالیات، در کوتاه‌مدت موجب بهبود ضریب جینی می‌شود (دادگر و غفاری، ۲، ۱۳۸۷). سیفی‌پور و رضایی نیز با استفاده از روش هم‌انباشتگی نتیجه گرفته‌اند که افزایش مالیات‌های مستقیم و کاهش مالیات‌های غیرمستقیم، اثر مثبتی بر عدالت توزیعی در اقتصاد ایران دارد (سیفی‌پور و رضایی، ۱۳۹۰).

سالم و نادمی با بهره‌گیری از مدل رگرسیون آستانه‌ای نشان می‌دهند که تأثیر مالیات‌ها بر توزیع درآمد در ایران غیرخطی است؛ به‌گونه‌ای که تا سطحی معین، مالیات‌ها اثر معناداری بر عدالت توزیعی ندارند، اما فراتر از آن آستانه، افزایش بار مالیاتی می‌تواند به تشدید نابرابری منجر شود (سالم و نادمی، ۳، ۱۳۹۶). همچنین، خدایرست‌مشهدی و سراداری با استفاده از مدل VAR نشان داده‌اند که سیاست‌های مالیاتی و نرخ بیکاری از عوامل تعیین‌کننده ضریب جینی در اقتصاد ایران هستند (خدایرست‌مشهدی و سراداری، ۴، ۱۳۹۶).

فراحتی نیز در پژوهشی با روش ARDL نشان می‌دهد که جایگزینی مالیات بر درآمد با مالیات بر ثروت، مالیات بر شرکت‌ها یا مالیات بر مصرف می‌تواند به کاهش نابرابری درآمدی منجر شود (فراحتی، ۱۳۹۷).

برآیند این مطالعات نشان می‌دهد که اگرچه در سطح نظری و تجربی، شواهد متعددی در حمایت از نقش بالقوه مالیات بر ثروت در کاهش نابرابری وجود دارد، اما نتایج به‌شدت وابسته به طراحی نهادی، نرخ‌ها و شرایط اقتصادی هر کشور است. در ایران نیز، علی‌رغم وجود مبانی نظری و شواهد تجربی درباره اثرگذاری سیاست‌های مالیاتی بر عدالت توزیعی، خلأهای حقوقی و اجرایی مانع از استقرار یک نظام جامع مالیات بر ثروت شده است (زمانی، ۱۳۹۸). در جمع‌بندی این بخش می‌توان گفت که مالیات بر ثروت از حیث نظری و حقوقی، ریشه در اصول عدالت اجتماعی، قواعد تناسب بار مالیاتی و مسئولیت اجتماعی مالکیت دارد. هرچند تاکنون در نظام حقوق مالیاتی ایران جایگاه مستقلی برای آن پیش‌بینی نشده است، اما ظرفیت‌های موجود در قانون اساسی و قوانین مالیاتی می‌تواند مبنای

¹ Kuypers et al.

² Dadgar & Ghafari

³ Salem & Nademi

⁴ Khodaparast Mashhadi & Saradari

تحول تدریجی این پایه مالیاتی قرار گیرد؛ تحولی که تحقق آن مستلزم اراده سیاسی، هماهنگی نهادی و تدوین قوانین شفاف و قابل اجراست.

۳. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش در این مقاله، توصیفی-تحلیلی است و بر تبیین مفهومی و تحلیل انتقادی اسناد قانونی، نظریات حقوقی و مطالعات پیشین استوار می‌باشد. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده است که شامل بررسی قوانین مدون، از جمله قانون مالیات‌های مستقیم، قانون مالیات بر ارزش افزوده، اصول قانون اساسی و اصلاحات مالیاتی مصوب سال‌های اخیر، و نیز تحلیل مقالات علمی، پژوهشی و گزارش‌های رسمی نهادهای ذی‌ربط می‌باشد.

در سطح تحلیلی، روش کار بر تفسیر سیستماتیک اصول حقوق اساسی و مالیاتی با رویکرد عدالت‌محور استوار است. بدین ترتیب، مفاهیم کلیدی مانند «عدالت مالیاتی»، «تناسب بار مالیاتی با توان پرداخت» و «مالکیت مشروع» به‌صورت نظری و تطبیقی تبیین می‌شوند و از روش قیاسی، استنتاجی برای ارزیابی قابلیت مشروعیت و کارایی مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران بهره گرفته می‌شود (گلاگور، ۲۰۲۰).

منابع پژوهش در سه دسته کلی طبقه‌بندی شده‌اند: نخست، منابع حقوقی و تقنینی داخلی شامل قوانین، آیین‌نامه‌ها و مصوبات مرتبط؛ دوم، منابع نظری و دانشگاهی مشتمل بر کتاب‌ها و مقالات علمی در حوزه حقوق مالیاتی و عدالت اقتصادی؛ و سوم، منابع نهادی شامل گزارش‌های تحلیلی و پژوهشی نهادهای رسمی مرتبط با سیاست‌گذاری مالیاتی (زمانی، ۱۳۹۸).

نوع داده‌های مورد استفاده کیفی و تحلیلی است و هدف پژوهش، کاربردی، نظری می‌باشد. رویکرد تحلیل عدالت‌محور و اصلاح‌گرایانه بوده و در راستای توسعه چارچوب‌های حقوقی و بهبود فرآیند قانون‌گذاری مالیاتی در ایران اتخاذ شده است (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴).

۴. یافته‌های پژوهش

مطالعه مبانی نظری، اسناد تقنینی و مستندات حقوقی نشان می‌دهد که نظام حقوق عمومی ایران، از حیث مبانی ارزشی، اصول قانون اساسی و ساختار حقوق مالی، ظرفیت لازم برای طراحی و اجرای مالیات بر ثروت را داراست (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳). با این حال، این ظرفیت بالقوه تاکنون به‌صورت منسجم و نظام‌مند به فعلیت نرسیده و مالیات بر ثروت در ایران عمدتاً در قالب مقررات پراکنده، مقطعی و غیرسیستماتیک اعمال شده است (زمانی، ۱۳۹۸).

بر این اساس، یافته‌های پژوهش در دو محور اصلی سامان‌دهی می‌شود: نخست، بررسی چارچوب حقوقی مالیات بر ثروت و وضعیت آن در نظام مالیاتی ایران؛ و دوم، تحلیل چالش‌ها و راهکارهای اجرایی استقرار این نوع مالیات (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴).

^۱ Parhizkari & Sharifzadeh

۱.۴. چارچوب حقوقی مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران

در این بخش، چارچوب حقوقی حاکم بر مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین منظور، ابتدا جایگاه مالیات بر ثروت در اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و رویه تفسیری نهادهای ناظر تبیین می‌شود و سپس قوانین مالیاتی موجود مرتبط با دارایی و ثروت تحلیل شده و کاستی‌ها و پراکندگی‌های تقنینی آن‌ها مورد نقد قرار می‌گیرد (عزیزی^۱، ۱۴۰۳).

۱.۱.۴. جایگاه مالیات بر ثروت در اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هرچند به‌صورت صریح از «مالیات بر ثروت» نام نبرده است، اما مجموعه‌ای منسجم از اصول ارزشی، اقتصادی و حقوقی را مقرر کرده که در پرتو آن‌ها می‌توان مشروعیت و ضرورت این نوع مالیات را استنباط نمود. به بیان دیگر، مالیات بر ثروت در نظام حقوق اساسی ایران مبتنی بر تفسیر سیستمی اصول قانون اساسی قابل توجیه است و نه صرفاً تفسیر لفظی یک اصل خاص. اصل سوم قانون اساسی، دولت را موظف به تحقق عدالت اجتماعی، رفع تبعیض‌های ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همگان می‌داند. اجرای این تکلیف، بدون بهره‌گیری از ابزارهای بازتوزیعی مؤثر امکان‌پذیر نیست و مالیات بر ثروت در این چارچوب به‌عنوان یکی از ابزارهای بنیادین سیاست مالی بازتوزیعی قابل تحلیل است (خداپرست‌مشهدی و سراداری، ۱۳۹۶).

اصل چهل و سوم قانون اساسی نیز با تأکید بر جلوگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص، دلالت روشنی بر پذیرش مداخله تنظیم‌گرانه دولت در حوزه مالکیت خصوصی دارد و مالکیت را در چارچوب مصالح عمومی و عدالت اقتصادی قابل اعمال می‌داند (بخشی‌دستجردی و ابوالحسنی‌طرقی، ۱۳۹۲). از این منظر، مالیات بر ثروت ابزار حقوقی تحقق همین کارکرد تنظیمی تلقی می‌شود.

اصل چهل و چهارم قانون اساسی نیز با تبیین ساختار اقتصاد ملی و تأکید بر نقش هدایت‌گر دولت، زمینه اعمال سیاست‌های کلان اقتصادی از جمله سیاست‌های مالیاتی را فراهم می‌آورد و مداخله دولت در تنظیم مناسبات اقتصادی را مشروع می‌سازد (مرادی، ۱۴۰۱). افزون بر این، اصل پنجاه و ششم قانون اساسی که حاکمیت انسان بر سرنوشت اجتماعی و اقتصادی خویش را به رسمیت می‌شناسد، مبنای نظری مهمی برای مشروعیت سیاست‌های مالیاتی دولت محسوب می‌شود و اخذ مالیات از ثروت‌های کلان را در چارچوب منافع عمومی توجیه‌پذیر می‌سازد (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

از منظر فقهی و حقوق اسلامی نیز یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت با اصول عدالت اجتماعی و مسئولیت اجتماعی مالکیت در شریعت اسلام تعارضی ندارد. نهادهایی همچون زکات، خمس و سایر وجوه شرعی، بیانگر این اصل هستند که دارایی‌های مازاد، واجد کارکرد اجتماعی بوده و تمرکز و رکود آن‌ها فاقد مشروعیت اخلاقی است (بخشی‌دستجردی و ابوالحسنی‌طرقی، ۱۳۹۲). برآیند این تحلیل نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت در نظام حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران نه تنها با منع صریح مواجه نیست، بلکه از پشتوانه اصول بنیادین عدالت

^۱ Azizi

اجتماعی، تنظیم اقتصادی و مسئولیت اجتماعی مالکیت برخوردار است (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳). تحلیل رویه تفسیری و تقنینی شورای نگهبان نیز مؤید آن است که این نهاد، اصل مالکیت مشروع را مطلق و غیرقابل تحدید تلقی نکرده و همواره آن را در چارچوب مصالح عمومی و عدالت اجتماعی تفسیر نموده است. در رویه شورای نگهبان، اصل چهل‌وهفتم قانون اساسی در کنار اصول سوم، چهل‌وسوم و پنجاه‌وششم مورد ملاحظه قرار گرفته و مالکیت مشروع در برابر ضرورت‌های عدالت اجتماعی، قابل تنظیم قانونی دانسته شده است. همچنین، شورای نگهبان میان «مالیات» و «مصادره» تمایز قائل شده و اخذ مالیات از دارایی‌های کلان را در صورتی که مبتنی بر قانون عام و نرخ‌های متعارف باشد، تعرض به حق مالکیت تلقی نکرده است (مرادی^۱، ۱۴۰۱). بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که چالش‌های مالیات بر ثروت در ایران بیش از آن که ناظر بر منع حقوق اساسی باشد، معطوف به کیفیت تقنین، شفافیت اجرایی و تضمین حقوق مودیان است و استناد به اصل ۴۷ قانون اساسی به‌عنوان مانع مطلق، با رویه تفسیری شورای نگهبان همخوانی ندارد (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴).

۲.۱.۴. تحلیل قوانین مالیاتی موجود مرتبط با ثروت

تحلیل ساختار تقنینی نظام مالیاتی ایران نشان می‌دهد که این نظام، به‌طور تاریخی و کارکردی، بر اخذ مالیات از جریان‌های اقتصادی جاری، یعنی درآمد و مصرف، تمرکز یافته و مالیات بر ثروت به‌عنوان یک پایه مالیاتی مستقل، جامع و پایدار، جایگاه روشنی در قوانین مادر مالیاتی کشور نیافته است. دو قانون اصلی حاکم بر نظام مالیاتی، یعنی «قانون مالیات‌های مستقیم^۲» مصوب ۱۳۶۶ (با اصلاحات و الحاقات بعدی) و «قانون مالیات بر ارزش افزوده^۳» مصوب ۱۴۰۰ (با اصلاحات و الحاقات بعدی)، علی‌رغم گستردگی قلمرو، فاقد چارچوب منسجم برای شناسایی، ارزیابی و اخذ مالیات از مجموع ثروت اشخاص حقیقی و حقوقی هستند (زمانی، ۱۳۹۸). در قانون مالیات‌های مستقیم، مقررات ناظر بر دارایی عمدتاً به‌صورت موردی و غیرسیستمی پیش‌بینی شده‌اند. مهم‌ترین نمونه آن، مالیات بر ارث مندرج در مواد ۱۷ تا ۴۳ این قانون است که انتقال قهری دارایی‌های متوفی به وراثت را مشمول مالیات می‌سازد. هرچند این نوع مالیات، در ظاهر به بازتوزیع ثروت کمک می‌کند، اما به دلیل اعمال صرفاً در مقطع انتقال مالکیت و نه در فرآیند انباشت و نگهداری ثروت، اثر بازتوزیعی محدودی دارد و نمی‌تواند به‌تنهایی نقش کنترل‌کننده تمرکز ثروت را ایفا نماید. افزون بر این، اصلاحات انجام‌شده در سال‌های اخیر، با کاهش نرخ‌ها و تفکیک دارایی‌ها، بیش از آنکه رویکرد عدالت‌محور داشته باشد، ناظر بر تسهیل وصول مالیات بوده است (مرادی، ۱۴۰۱).

در همین چارچوب، ماده ۵۴ مکرر قانون مالیات‌های مستقیم که در اصلاحات سال ۱۳۹۹ به قانون افزوده شد، مالیات سالانه بر املاک گران‌قیمت را پیش‌بینی می‌کند. این حکم را می‌توان نخستین تلاش قانون‌گذار برای نزدیک شدن به مفهوم مالیات بر ثروت تلقی کرد؛ با این حال، محدود بودن آستانه شمول، عدم جامعیت نسبت به سایر اشکال دارایی و وابستگی شدید اجرا به بانک‌های اطلاعاتی ناقص، موجب شده است که این مالیات از حیث

¹ Moradi

² Direct Taxes Act with Subsequent Amendments and Additions

³ Value Added Tax Act with Subsequent Amendments and Additions

کارایی اجرایی و تحقق عدالت مالیاتی با چالش‌های جدی مواجه باشد. در عمل، بخش قابل توجهی از املاک با ارزش بالا یا شناسایی نمی‌شوند یا خارج از دامنه وصول مؤثر باقی می‌مانند (عزیزی، ۱۴۰۳). مالیات بر خودروهای لوکس نیز نمونه دیگری از رویکرد پراکنده قانون‌گذار نسبت به مالیات بر دارایی است. این نوع مالیات عمدتاً در قوانین بودجه سنواتی پیش‌بینی شده و فاقد جایگاه دائمی در قانون مادر مالیاتی است. وابستگی این مقررات به قانون بودجه، موجب ناپایداری تقنینی، کاهش قابلیت پیش‌بینی حقوقی برای مودیان و تضعیف اعتماد عمومی به نظام مالیاتی شده است. افزون بر این، نگاه بودجه‌ای به مالیات بر دارایی، آن را از کارکرد اصلی خود به‌عنوان ابزار عدالت توزیعی دور ساخته و به منبعی مقطعی برای جبران کسری بودجه تقلیل داده است (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴).

در مجموع، بررسی مقررات موجود نشان می‌دهد که نظام مالیاتی ایران فاقد «نگاه سیستمی به ثروت» است. دارایی‌های مختلف اشخاص، اعم از املاک، وسایل نقلیه، دارایی‌های مالی، سپرده‌ها و دارایی‌های نامشهود، نه تنها در قالب یک پایه مالیاتی واحد مورد توجه قرار نگرفته‌اند، بلکه از حیث تقنینی و اجرایی نیز پراکنده، ناهمگون و بعضاً متعارض تنظیم شده‌اند. این وضعیت، موجب شده است که بار اصلی مالیات همچنان بر دوش حقوق‌بگیران و مصرف‌کنندگان قرار گیرد، در حالی که بخش قابل توجهی از ثروت‌های کلان، یا خارج از شمول مالیات باقی می‌مانند یا سهم ناچیزی در تأمین مالی عمومی دارند (سعادت‌مهر و بازگیر، ۱۴۰۲).

از منظر عدالت مالیاتی، چنین ساختاری با اصل توان پرداخت و عدالت عمودی سازگار نیست و در بلندمدت می‌تواند به تشدید نابرابری‌های اقتصادی و تضعیف اعتماد عمومی نسبت به نظام مالیاتی منجر شود. بنابراین، یافته‌های این بخش مؤید آن است که خلأ اصلی نظام مالیاتی ایران، نه فقدان مبانی حقوق اساسی یا مشروعیت شرعی، بلکه نبود قانون جامع، پایدار و منسجم مالیات بر ثروت است؛ خلأیی که جبران آن، پیش‌شرط تحقق نقش بازتوزیعی نظام مالیاتی در کاهش نابرابری‌های اقتصادی خواهد بود (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

۳.۱.۴. ضرورت تدوین قانون جامع مالیات بر ثروت

بررسی تحلیل قوانین موجود و اصول اساسی قانون اساسی نشان می‌دهد که نظام حقوقی ایران از حیث مبانی فکری و ارزشی، ظرفیت مشروعیت‌بخشی به مالیات بر ثروت را داراست؛ اما از نظر ساختار اجرایی و تقنینی، این مالیات هنوز در مرحله ابتدایی قرار دارد. پراکندگی مقررات، فقدان قانون جامع، ضعف زیرساخت‌های اطلاعاتی و محدودیت‌های نهادی، اجرای اثربخش مالیات بر ثروت را با چالش جدی مواجه کرده است (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴). بنابراین، تدوین یک قانون جامع مالیات بر ثروت ضرورت یافته است تا مقررات پراکنده مرتبط با دارایی‌ها در یک چارچوب واحد تجمع شوند، اجرای مالیات با رعایت عدالت اجتماعی و اصول مالکیت مشروع صورت گیرد و شفافیت، پاسخگویی و حقوق مودیان تضمین شود (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

۱.۳.۱.۴. ویژگی‌های بنیادین قانون جامع

تدوین قانون جامع مالیات بر ثروت، مستلزم پیش‌بینی مجموعه‌ای از ویژگی‌های حقوقی و نهادی است که بتواند هم‌زمان مشروعیت حقوقی، کارایی اجرایی و عدالت مالیاتی را تضمین کند. فقدان هر یک از این مؤلفه‌ها، می‌تواند

اجرای این پایه مالیاتی را با چالش‌های عملی و حقوقی مواجه سازد. بر این اساس، قانون جامع مالیات بر ثروت باید واجد ویژگی‌های بنیادینی باشد که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

الف) پیوستگی حقوقی و نهادی:

قانون جامع باید به‌گونه‌ای طراحی شود که مالیات‌های موجود بر دارایی‌ها با یکدیگر هم‌پوشانی نداشته باشند و از تداخل مقررات و اخذ مالیات مضاعف از یک منبع واحد جلوگیری شود. این ویژگی با اصول ۳، ۴۳ و ۴۷ قانون اساسی و رویه تفسیری شورای نگهبان همسو است و مشروعیت قانونی و اجرایی مالیات بر ثروت را تقویت می‌کند.

ب) تناسب و تصاعد نرخ‌ها:

مالیات بر ثروت باید بر اساس اصل عدالت عمودی و توان پرداخت مودیان طراحی شود، به‌گونه‌ای که اشخاص با دارایی‌های بالاتر، نرخ مالیات بیشتری بپردازند. این ساختار تصاعدی، علاوه بر انطباق با استانداردهای بین‌المللی نظام‌های مالیاتی پیشرفته، با موازین فقهی عدالت توزیعی نیز سازگار است و مانع تمرکز و انباشت ناموجه ثروت می‌شود (سائز و زوکمن^۱، ۲۰۱۹).

ج) تضمین شفافیت، پاسخگویی و حقوق مودیان:

موفقیت هر نظام مالیاتی کارآمد مستلزم پیش‌بینی سازوکارهای قانونی برای دادرسی منصفانه، امکان اعتراض و تجدیدنظر، و انتشار شفاف اطلاعات مالیاتی است. چنین سازوکارهایی موجب افزایش اعتماد عمومی، کاهش تخلف و فرار مالیاتی و تقویت فرهنگ مالیات‌پذیری می‌شود (زوکمن، ۲۰۱۹).

۲.۳.۱.۴. اصلاحات چندسطحی مورد نیاز

برای تحقق قانون جامع مالیات بر ثروت، سه سطح اصلاح ضروری است:

نخست، اصلاح بنیادی قوانین مالیاتی از طریق تدوین چارچوب قانونی واحد و مستقل برای مالیات بر دارایی‌ها که با اصول قانون اساسی و مبانی عدالت اجتماعی همخوان باشد (مرادی، ۱۴۰۱).

دوم، ایجاد سامانه ملی دارایی‌ها با هدف جمع‌آوری و تجمیع اطلاعات املاک، خودرو، سهام، سپرده‌های بانکی و سایر دارایی‌ها به‌منظور تضمین شفافیت، کاهش خطای ارزیابی و جلوگیری از فرار مالیاتی (صبوری و همکاران^۲، ۱۴۰۲).

سوم، تبیین حقوقی و فقهی عدالت مالی از طریق ارائه تحلیل‌های دقیق حقوق عمومی و فقه حکومتی برای تقویت مشروعیت اجتماعی و قانونی مالیات بر ثروت، به‌گونه‌ای که اجرای آن هم‌زمان عدالت‌محور و کارآمد اقتصادی باشد (بخشی‌دستجردی و ابوالحسنی‌طرقی، ۱۳۹۲).

چنانچه این اصلاحات با رویکرد عدالت‌محور و کارایی اقتصادی توأم گردد، مالیات بر ثروت می‌تواند به یکی از ستون‌های اصلی عدالت مالیاتی در ایران تبدیل شود و در کاهش نابرابری‌های اقتصادی و ایجاد توزیع عادلانه‌تر منابع نقش اساسی ایفا نماید (سعادت‌مهر و بازگیر، ۱۴۰۲).

¹ Saez & Zucman

² Sabouri et al.

۲.۴. چالش‌ها و راهکارهای اجرایی مالیات بر ثروت در ایران

در این بخش، مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی اجرای مالیات بر ثروت در ایران در ابعاد حقوقی، نهادی، اقتصادی و فرهنگی مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس، بر پایه این چالش‌ها، راهکارهای اجرایی و سیاستی لازم برای استقرار مؤثر، عادلانه و پایدار این پایه مالیاتی در نظام مالیاتی ایران ارائه می‌شود (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴).

۱.۲.۴. جایگاه و ضرورت بررسی چالش‌های اجرایی

اجرای مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران، مستلزم فراهم شدن پیش‌شرط‌های متنوع حقوقی، نهادی، اقتصادی و اجتماعی است. این نوع مالیات، صرفاً یک ابزار درآمدی نیست، بلکه به‌مثابه سازوکاری حقوقی برای بازتوزیع ثروت، تحقق عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری اقتصادی شناخته می‌شود (سائر و زوگمن، ۲۰۱۹). با وجود اهمیت بنیادین این هدف، نظام مالی کشور در عمل با موانع متعددی مواجه است که می‌توان آن‌ها را ذیل چند حوزه‌ی اصلی بررسی کرد: حقوقی، نهادی، اجرایی، اقتصادی و فرهنگی (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

۲.۲.۴. چالش‌های حقوقی

چالش‌های حقوقی مالیات بر ثروت ناظر بر تعارض‌های مفهومی و تقنینی میان اصول حقوق مالکیت، الزامات عدالت اجتماعی و ساختار پراکنده قوانین مالیاتی است. این چالش‌ها عمدتاً در سه محور اصلی قابل طرح‌اند که به ترتیب در ادامه بررسی می‌شوند.

الف) تعارض با حقوق مالکیت مشروع

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در وضع مالیات بر ثروت، نگرانی نسبت به تحدید مالکیت خصوصی است. بر اساس اصل چهل‌وهفتم قانون اساسی، مالکیت شخصی که از راه مشروع به‌دست آمده، محترم شناخته شده است. با این حال، در حقوق عمومی، مالکیت مشروع در برابر منافع عمومی مطلق نیست و دولت می‌تواند در چارچوب قانون و برای هدف عدالت اجتماعی، حدودی بر بهره‌برداری از ثروت اعمال کند. در واقع، مالیات بر ثروت نه محدودکننده مالکیت بلکه ابزاری برای ایفای مسئولیت اجتماعی آن است (گلاگور، ۲۰۲۰). بنابراین، تفسیر هماهنگ میان اصل ۴۷ و اصول ۳ و ۴۳ قانون اساسی ضروری است تا وضع این مالیات در توازن میان عدالت و مالکیت قرار گیرد.

ب) فقدان قانون جامع مالیات بر ثروت

در حال حاضر، نظام حقوقی ایران فاقد قانون واحد و دائمی برای مالیات بر ثروت است. مقررات موجود تنها به بخش‌هایی از دارایی‌ها مانند ارث، املاک یا خودروهای لوکس محدود می‌شود و انسجام تقنینی لازم را ندارد. چنین پراکندگی، قابلیت پیش‌بینی و ثبات حقوقی را تضعیف کرده و موجب برداشت‌های متعارض از قلمرو مالیات بر دارایی شده است (زمانی، ۱۳۹۸). به‌علاوه، قوانین بودجه‌ای که گاه به‌طور موقت حکم به اخذ مالیات سالانه از املاک یا خودروها می‌دهند، به‌دلیل فقدان پشتوانه دائمی در قانون مادر، قدرت اجرایی پایدار ندارند (عزیزی، ۱۴۰۳).

ج) تداخل تقنینی و خطر تکرار مالیاتی

یکی دیگر از چالش‌های مهم، هم‌پوشانی موضوعی مالیات بر ثروت با سایر پایه‌های مالیاتی مانند مالیات بر عایدی سرمایه یا مالیات بر درآمد است. این امر می‌تواند منجر به اخذ مالیات مضاعف از یک منبع واحد شود. برای حل این

مشکل، قانون جامع مالیات بر ثروت باید مرزهای دقیق مفهومی میان «درآمد»، «عایدی» و «ثروت» را مشخص نموده و سازوکاری برای هماهنگی میان این پایه‌های مالیاتی فراهم آورد (نصیری‌اقدّم و قاسمی‌ششده^۱، ۱۴۰۳).

۳.۲.۴. چالش‌های نهادی و اجرایی

اجرای مؤثر مالیات بر ثروت، مستلزم وجود نهادهای کارآمد، زیرساخت‌های اطلاعاتی یکپارچه و ظرفیت اجرایی مناسب در نظام مالیاتی است. در این راستا، شناسایی و تحلیل چالش‌های نهادی و اجرایی، نقش تعیین‌کننده‌ای در ارزیابی امکان‌پذیری عملی این پایه مالیاتی و طراحی سازوکارهای اجرایی عادلانه و کارآمد دارد.

الف) ضعف زیرساخت‌های اطلاعاتی

شناسایی کامل ثروت اشخاص نیازمند وجود سامانه‌ای یکپارچه از اطلاعات دارایی‌هاست. در حال حاضر، داده‌های مربوط به املاک، سپرده‌های بانکی، سهام، خودرو و دارایی‌های مالی در سامانه‌های مجزا ثبت می‌شود و ترکیب آن‌ها در سطح ملی به صورت متمرکز امکان‌پذیر نیست. در غیاب این زیرساخت، مالیات بر ثروت به صورت گزینشی اجرا خواهد شد و عدالت اجرایی آن مخدوش می‌گردد (صبوری و همکاران، ۱۴۰۲).

ب) ضعف هماهنگی نهادی

سازمان امور مالیاتی، بانک مرکزی، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و نهادهای بازار سرمایه هر کدام بخشی از اطلاعات دارایی‌های اشخاص حقیقی و حقوقی را در اختیار دارند. اما نبود مقررات الزام‌آور برای تبادل داده میان این نهادها، موجب شده اجرای سیاست‌های مالیاتی با تأخیر و خطای آماری همراه شود. تصویب قانون الزام به اشتراک داده‌های مالی بین نهادی می‌تواند این کاستی را برطرف کند (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

ج) کمبود توان کارشناسی در ارزیابی دارایی‌ها

ارزیابی ارزش واقعی دارایی‌ها، به‌ویژه در شرایط تورمی، مستلزم نیروهای متخصص در زمینه مالی، حسابرسی و حقوق مالیاتی است. در حال حاضر، سازمان امور مالیاتی با کمبود نیروی ارزیاب آموزش‌دیده در حوزه‌های خاص دارایی، از جمله املاک تجاری خاص یا دارایی‌های نامشهود، مواجه است. این امر موجب نابرابری در برآورد ارزش دارایی‌ها و بروز اعتراضات گسترده مالیاتی می‌شود (مرادی، ۱۴۰۱).

۴.۲.۴. چالش‌های اقتصادی

مالیات بر ثروت، پیامدهای اقتصادی مهمی نیز به همراه دارد که بی‌توجهی به آن‌ها می‌تواند کارایی این ابزار مالیاتی را تضعیف کند. از این رو، بررسی چالش‌های اقتصادی اجرای مالیات بر ثروت، به‌ویژه در زمینه سرمایه‌گذاری، تحرک سرمایه و شرایط تورمی، برای طراحی سیاستی متوازن میان عدالت مالیاتی و کارایی اقتصادی ضروری است.

الف) نگرانی از فرار سرمایه

تجارب برخی کشورها نشان داده است که وضع مالیات‌های سنگین و ناهمساز بر ثروت‌های کلان می‌تواند در کوتاه‌مدت به خروج سرمایه و جابه‌جایی دارایی‌ها به حوزه‌های کم‌مالیات یا بازارهای خارجی منجر شود. در شرایط

^۱ Nasiri Aghdam & Ghasemi Shashdeh

اقتصادی ایران نیز، نبود ثبات اقتصادی می‌تواند انگیزه انتقال دارایی به خارج از کشور را تقویت کند؛ از این‌رو، تعیین نرخ‌های منطقی و هم‌زمان پیش‌بینی مشوق‌های سرمایه‌گذاری داخلی ضروری است (برول‌هارت و اشمیدهاینی، ۲۰۱۸).

(ب) تأثیر بر سرمایه‌گذاری‌های مولد

چنانچه در طراحی مالیات بر ثروت، میان دارایی‌های مولد و غیرمولد تفکیک دقیق صورت نگیرد، سرمایه‌گذاری‌های تولیدی ممکن است تحت فشار مالیاتی نامتناسب قرار گیرند. در واقع، مالیات بر ثروت نباید شامل دارایی‌هایی شود که به‌طور فعال در فرآیند تولید، نوآوری و اشتغال‌زایی مورد استفاده قرار می‌گیرند (گوونن و همکاران، ۲۰۱۹).

(ج) تورم و ارزیابی اسمی دارایی‌ها

در شرایط تورمی، ارزش اسمی دارایی‌ها افزایش می‌یابد، در حالی که قدرت خرید واقعی آن‌ها ثابت می‌ماند یا حتی کاهش پیدا می‌کند. در صورت اتکای نظام مالیاتی به ارزش‌های اسمی، مودیان ممکن است با بار مالیاتی نامتناسب و ناعادلانه مواجه شوند. از این‌رو، استفاده از شاخص‌های تعدیل تورم در ارزیابی دارایی‌ها، شرط اساسی تحقق عدالت مالیاتی در اجرای مالیات بر ثروت است (رینگ^۱، ۲۰۲۴).

۵.۲.۴. چالش‌های اجتماعی و فرهنگی

اجرای موفق مالیات بر ثروت، نیازمند پشتوانه اجتماعی و فرهنگی نیز می‌باشد. در این چارچوب، میزان پذیرش عمومی مالیات، اعتماد شهروندان به عدالت در وصول و هزینه‌کرد آن، و سطح آگاهی از کارکردهای بازتوزیعی مالیات‌ها نقش تعیین‌کننده دارد. از این‌رو، شناسایی موانع فرهنگی و اجتماعی، شرط لازم برای طراحی سیاست‌های مکمل و افزایش مقبولیت و کارایی اجرایی مالیات بر ثروت محسوب می‌شود.

(الف) ضعف فرهنگ مالیات‌پذیری:

نظام مالیاتی زمانی موفق است که از مقبولیت اجتماعی برخوردار باشد. در ایران، بسیاری از شهروندان مالیات را به‌عنوان یک تکلیف قانونی می‌پذیرند، اما نه به‌مثابه ابزاری برای تحقق عدالت اجتماعی، بلکه به‌عنوان هزینه‌ای تحمیلی از سوی دولت تلقی می‌کنند. در این چارچوب، تقویت آگاهی عمومی نسبت به کارکردهای بازتوزیعی مالیات و نقش آن در کاهش نابرابری‌های اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در پذیرش اجتماعی مالیات بر ثروت دارد (سالم و نادمی، ۱۳۹۶).

(ب) بی‌اعتمادی نسبت به کارکرد عدالت مالیاتی:

بخش قابل توجهی از شهروندان، عدالت در وصول و نحوه هزینه‌کرد مالیات‌ها را ناکافی ارزیابی می‌کنند و احساس تبعیض در نظام مالیاتی، خود به عاملی بازدارنده در تمایل به پرداخت مالیات تبدیل شده است. در این شرایط، انتشار گزارش‌های شفاف از عملکرد مالیاتی، اعلام عمومی میزان درآمدهای حاصل از مالیات بر ثروت و تبیین نحوه تخصیص آن به حوزه‌های رفاهی و اجتماعی، می‌تواند در کاهش بی‌اعتمادی عمومی و تقویت سرمایه اجتماعی نظام مالیاتی مؤثر باشد (شهیک‌تاش و علیزاده، ۱۴۰۰).

^۱ Ring

۶.۲.۴. راهکارهای اجرایی و سیاستی

بر اساس تحلیل‌های پیشین و شناسایی چالش‌های حقوقی، نهادی، اقتصادی و فرهنگی، تحقق مؤثر مالیات بر ثروت در ایران مستلزم طراحی یک چارچوب سیاستی چندسطحی و هماهنگ است. این چارچوب باید تضمین‌کننده عدالت اجتماعی، کارایی اقتصادی و شفافیت حقوقی باشد (شوئر و اسلمرود، ۲۰۲۱).
در ادامه، مهم‌ترین اقدامات پیشنهادی تشریح شده‌اند:

۱. تدوین قانون جامع مالیات بر ثروت:

تصریح دقیق دامنه مشمولان، آستانه دارایی‌ها، نرخ‌های تصاعدی و معافیت‌های هدفمند، باید در قالب قانون پایه‌ای و مستقل صورت گیرد. قانون جامع، علاوه بر انسجام حقوقی، امکان پیش‌بینی و ثبات اجرایی را فراهم می‌آورد و از پراکندگی مقررات موجود جلوگیری می‌کند. این اقدام همچنین با اصول ۳، ۴۳ و ۴۷ قانون اساسی و نظریه‌های شورای نگهبان هماهنگ بوده و مشروعیت حقوقی سیاست مالیاتی را تقویت می‌کند.

۲. ایجاد سامانه ملی اطلاعات دارایی‌ها:

برای اجرای اثربخش مالیات بر ثروت، سازمان امور مالیاتی به عنوان متولی باید سامانه‌ای یکپارچه برای ثبت و جمع‌آوری اطلاعات املاک، خودرو، سپرده‌های بانکی، سهام و سایر دارایی‌ها ایجاد کند. این زیرساخت، امکان ارزیابی دقیق دارایی‌ها، جلوگیری از فرار مالیاتی و تضمین عدالت اجرایی را فراهم می‌آورد (صبوری و همکاران، ۱۴۰۲).

۳. اجرای تدریجی و هدفمند:

به منظور کاهش شوک اقتصادی و اجتماعی، پیشنهاد می‌شود اخذ مالیات ابتدا از ثروت‌های کلان آغاز و سپس به صورت مرحله‌ای و منطبق با ارزیابی‌های نهادی توسعه یابد. این روش، ضمن حفظ عدالت، از آثار تورمی و فرار سرمایه جلوگیری می‌کند (سیم^۱، ۲۰۱۷).

۴. حمایت از دارایی‌های مولد:

دارایی‌هایی که به صورت فعال در تولید و اشتغال مشارکت دارند، باید مشمول نرخ‌های ترجیحی یا معافیت‌های حمایتی شوند تا سرمایه‌گذاری مولد تضعیف نشود و انگیزه اقتصادی کاهش نیابد. این سیاست باعث می‌شود مالیات بر ثروت صرفاً به دارایی‌های غیرمولد و انباشته اعمال شود و رشد اقتصادی متأثر نگردد (بیورنبی و همکاران^۲، ۲۰۲۳).

۵. شفاف‌سازی عمومی و گزارش‌دهی سالانه:

انتشار گزارش‌های سالانه از درآمدهای حاصل از مالیات بر ثروت، نحوه هزینه‌کرد و تخصیص منابع به طرح‌های رفاهی و اجتماعی، اعتماد عمومی را افزایش می‌دهد و مشارکت مالیاتی را تقویت می‌کند (چو و همکاران، ۲۰۰۰).

۶. ایجاد نظام آموزش حقوق مالیاتی:

تربیت کارشناسان و تحلیل‌گران حقوق مالیاتی در دانشگاه‌ها و برگزاری دوره‌های تخصصی برای کارکنان مالیاتی از الزامات اصلی اجرای دقیق و عادلانه مالیات بر ثروت است.

¹ Seim

² Bjørneby et al.

این اقدام موجب افزایش کیفیت ارزیابی دارایی‌ها، کاهش خطا و تعارضات حقوقی می‌شود (صبوری و همکاران، ۱۴۰۲).

۷. تقویت فرهنگی و رسانه‌ای عدالت مالیاتی:

اجرای کمپین‌های اطلاع‌رسانی درباره نقش مالیات در تحقق عدالت اجتماعی و رفاه عمومی، پذیرش اجتماعی مالیات بر ثروت را افزایش می‌دهد و فرهنگ مالیات‌پذیری را تقویت می‌کند. آموزش عمومی می‌تواند زمینه کاهش فرار مالیاتی و افزایش مشروعیت اجتماعی قانون را فراهم کند (محبی‌کیا و غمامی، ۱۴۰۰). در نهایت باید توجه داشت؛ اجرای مالیات بر ثروت در ایران، فرآیندی چندوجهی است که موفقیت آن مستلزم تلفیق سیاست‌های حقوقی، نهادی، اقتصادی و فرهنگی است. تصویب قانون جامع مالیات بر ثروت، تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی و شفافیت در رسیدگی‌های مالیاتی، ارتقای فرهنگ مالیات‌پذیری و پاسخگویی نهادی، همگی پیش‌شرط‌های تحقق این سیاست هستند (پرهیزکاری و شریف‌زاده، ۱۴۰۴). با رعایت این الزامات و تلفیق حقوق مالکیت مشروع، عدالت مالی و کارایی اقتصادی، مالیات بر ثروت می‌تواند به سازوکاری مشروع، عادلانه و اثربخش در کاهش نابرابری‌های اقتصادی تبدیل شود و جایگاه خود را به‌عنوان یکی از ستون‌های اصلی عدالت مالیاتی در ایران تثبیت کند (سائز و استانچوا، ۲۰۱۸).

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این بخش، یافته‌های اصلی پژوهش در خصوص مبانی حقوقی، فقهی و کارکردهای مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران جمع‌بندی می‌شود. سپس، بر اساس نتایج حاصل، مهم‌ترین پیشنهادهای تقنینی و اجرایی به‌منظور طراحی و استقرار نظامی عادلانه، شفاف و کارآمد برای مالیات بر ثروت ارائه می‌گردد. در پایان، جمع‌بندی نهایی، جایگاه مالیات بر ثروت را به‌عنوان ابزاری ساختاری در تحقق عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری اقتصادی تبیین می‌کند.

۱.۵. نتیجه‌گیری

مالیات بر ثروت، در ادبیات حقوقی و اقتصادی، یکی از ابزارهای اساسی دولت‌ها برای تحقق عدالت توزیعی، کاهش تمرکز نامتوازن ثروت و تأمین پایدار منابع عمومی به شمار می‌رود (پیکی، ۲۰۱۵). تحلیل‌های نظری و حقوقی این پژوهش نشان داد که اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه اصول ۳، ۴۳، ۴۴ و ۴۷، ظرفیت لازم برای مشروعیت‌بخشی به سیاست مالیاتی مبتنی بر ثروت را فراهم می‌آورند و امکان برقراری توازن میان حمایت از مالکیت مشروع و تأمین عدالت اجتماعی را فراهم می‌کنند.

از منظر فقهی و مبانی عدالت اسلامی، تمرکز غیرمتوازن ثروت در دست گروه محدودی از جامعه، نه تنها مغایر با مصالح عمومی است، بلکه با آموزه‌های اسلامی مبتنی بر گردش عادلانه ثروت و مسئولیت اجتماعی دارایی‌ها نیز در تعارض قرار دارد. نهادهایی همچون زکات و خمس نشان می‌دهند که ثروت واجد کارکرد اجتماعی است و

^۱ Saez & Stantcheva

بهره‌برداری از آن باید در راستای منافع عمومی و کاهش شکاف طبقاتی صورت گیرد؛ از این رو، راکد ماندن دارایی‌ها فاقد مشروعیت اجتماعی تلقی می‌شود (بخشی‌دستجردی و ابوالحسنی‌طرقی، ۱۳۹۲). بررسی ساختار نظام مالیاتی ایران نشان می‌دهد که تمرکز غالب بر مالیات‌های درآمدی و مصرفی، در کنار فقدان قانون جامع مالیات بر دارایی، ضعف زیرساخت‌های اطلاعاتی و پراکندگی مقررات، موجب تضعیف کارکرد بازتوزیعی مالیات‌ها و تشدید نابرابری اقتصادی شده است. این وضعیت، علاوه بر کاهش کارایی مالیاتی، به افزایش بی‌اعتمادی عمومی نسبت به عدالت مالیاتی نیز انجامیده است (زمانی، ۱۳۹۸).

نتایج مطالعات داخلی و تحلیل‌های نظری مورد بررسی در این پژوهش حاکی از آن است که استقرار مرحله‌ای و منظم مالیات بر ثروت، در صورت طراحی دقیق نرخ‌ها، تفکیک دارایی‌های مولد و غیرمولد و هماهنگی حقوقی با سایر پایه‌های مالیاتی، می‌تواند به کاهش ضریب جینی، ایجاد درآمدهای پایدار و قابل پیش‌بینی برای دولت و ارتقای اعتماد عمومی نسبت به نظام مالیاتی منجر شود (سعادت‌مهر و بازگیر، ۱۴۰۲).

از منظر حقوقی، مشروعیت مالیات بر ثروت در ایران بر سه اصل بنیادین استوار است: نخست، اصل عدالت اجتماعی و منع تبعیض ناروا که هدف غایی قانون‌گذاری مالیاتی را ترسیم می‌کند؛ دوم، اصل صلاحیت حاکمیت در تأمین منافع عمومی از طریق ابزارهای مالی (اصل ۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی) که دولت را مجاز می‌سازد با سیاست‌های مالیاتی، رفاه عمومی و عدالت اقتصادی را ارتقا دهد؛ و سوم، اصل تناسب بار مالیاتی با توان پرداخت اشخاص که تضمین‌کننده تحقق عدالت افقی و عمودی در نظام مالیاتی است. این اصول می‌توانند چارچوب بنیادین تدوین قانون جامع مالیات بر ثروت را شکل دهند، به گونه‌ای که ضمن احترام به مالکیت مشروع، امکان اخذ مالیات عادلانه از دارایی‌های کلان و کاهش نابرابری اقتصادی فراهم شود (کلاگور، ۲۰۲۰).

در نهایت، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت نه به‌عنوان ابزاری موقتی برای جبران کسری بودجه، بلکه به‌مثابه راهبردی ساختاری برای اصلاح نظام توزیع ثروت، کاهش شکاف طبقاتی و ارتقای عدالت اجتماعی در ایران قابل طراحی و اجراست. تحقق این هدف مستلزم مجموعه‌ای هماهنگ از اصلاحات تقنینی، تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی، ارتقای شفافیت نهادی و توسعه فرهنگ مالیات‌پذیری است تا مالیات بر ثروت بتواند نقش خود را به‌عنوان یکی از ارکان اصلی عدالت مالیاتی و توسعه پایدار اقتصادی ایفا کند (سائر و زوکمن، ۲۰۲۲).

۲.۵. پیشنهادات

بر اساس یافته‌های پژوهش و تحلیل‌های انجام‌شده در بخش‌های پیشین، مجموعه‌ای از راهکارهای تقنینی، اجرایی و فرهنگی برای استقرار موفق مالیات بر ثروت در نظام مالیاتی ایران قابل ارائه است. این پیشنهادها با هدف ایجاد سازوکاری جامع، عادلانه و شفاف برای شناسایی و اخذ مالیات از دارایی‌های کلان و در راستای ارتقای عدالت اقتصادی تدوین شده‌اند.

۱. تدوین و تصویب قانون جامع مالیات بر ثروت: نخستین و بنیادی‌ترین گام، تدوین قانون مستقل و جامع مالیات بر ثروت به‌صورت دائمی و با جزئیات روشن است. این قانون باید شامل تعریف دقیق دارایی خالص، تعیین دامنه مشمولان، پیش‌بینی معافیت‌های عادلانه، روش‌های شفاف ارزش‌گذاری دارایی‌ها و نرخ‌های تصاعدی مالیاتی باشد تا ضمن رعایت عدالت مالیاتی، از تداخل و اخذ مالیات مضاعف با سایر پایه‌های مالیاتی جلوگیری شود. همچنین،

اعمال این مالیات باید با ملاحظات حقوقی و فقهی و با رعایت اصل مالکیت مشروع و توان پرداخت مودیان هماهنگ باشد.

۲. *ایجاد سامانه ملی شفافیت دارایی‌ها*: راه‌اندازی پایگاه داده ملی ثروت تحت نظارت سازمان امور مالیاتی، که شامل اطلاعات دارایی‌های منقول و غیرمنقول، حساب‌های بانکی، سهام و سایر دارایی‌ها باشد، شرط اساسی موفقیت مالیات بر ثروت است. این سامانه باید مبتنی بر تبادل داده میان نهادهای میان بانک مرکزی، سازمان ثبت اسناد، بورس، وزارت صمت و سایر نهادهای ذی‌ربط طراحی شود تا داده‌ها یکپارچه، قابل اتکا و به‌روز باشند.

۳. *اجرای مرحله‌ای و سنجش‌پذیر: اجرای مالیات بر ثروت باید به‌صورت تدریجی، هدفمند و مبتنی بر ارزیابی مستمر آثار اقتصادی و اجتماعی آن انجام شود تا از ایجاد شوک‌های ناخواسته جلوگیری گردد*. پیشنهاد می‌شود این مالیات ابتدا بر ثروت‌های بسیار کلان اعمال شده و سپس به تدریج دامنه شمول آن گسترش یابد (آگروال و همکاران^۱، ۲۰۲۵).

۴. *تفکیک دارایی‌های مولد از غیرمولد*: دارایی‌هایی که به‌طور فعال در فرآیندهای تولیدی و اشتغال‌زا مشارکت دارند، باید مشمول نرخ‌های ترجیحی یا معافیت‌های هدفمند شوند تا انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش واقعی اقتصاد تضعیف نگردد. این تفکیک، ضمن جلوگیری از فشار مالیاتی نامتناسب، نقش مالیات بر ثروت را در حمایت از رشد اقتصادی تقویت می‌کند (بیورنی و همکاران، ۲۰۲۳).

۵. *پیش‌بینی ضمانت‌اجراهای حقوقی و کیفری مؤثر*: برای مقابله با فرار مالیاتی و کتمان دارایی‌ها، قانون جامع باید ضمانت‌اجراهای شفاف و متناسب حقوقی و کیفری پیش‌بینی کند، از جمله جرم‌انگاری عدم اظهار دارایی‌های کلان و تشدید ضمانت‌اجراهای قانونی. در عین حال، تضمین حقوق دفاعی مودیان، از جمله حق اعتراض، تجدیدنظر و دادرسی منصفانه مالیاتی، باید به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گیرد تا مشروعیت نظام مالیاتی حفظ شود (گلاگور، ۲۰۲۰).

۶. *تضمین شفافیت مالیاتی و گزارش‌دهی عمومی*: انتشار گزارش‌های سالانه شفاف درباره میزان مالیات اخذشده از ثروت‌های کلان و نحوه تخصیص آن به خدمات عمومی و اجتماعی، یکی از مؤثرترین ابزارها برای افزایش اعتماد عمومی و پذیرش اجتماعی مالیات بر ثروت است (چو و همکاران، ۲۰۰۰).

۷. *توسعه آموزش و پژوهش در حوزه حقوق مالیاتی*: تربیت کارشناسان و تحلیل‌گران متخصص در حوزه حقوق مالیاتی و عدالت مالی از طریق ایجاد رشته‌های دانشگاهی تخصصی و تقویت مراکز پژوهشی، و نیز برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان سازمان امور مالیاتی، از الزامات عملیاتی اجرای دقیق و عادلانه مالیات بر ثروت است (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

۸. *ایجاد پیوست فرهنگی و اجتماعی برای قانون*: موفقیت مالیات بر ثروت صرفاً تابع مقررات قانونی نیست، بلکه نیازمند پشتیبانی فرهنگی و اجتماعی است. افزایش آگاهی عمومی، آموزش شهروندی و اطلاع‌رسانی شفاف درباره نقش مالیات در کاهش نابرابری و تحقق عدالت اجتماعی، می‌تواند پذیرش اجتماعی این پایه مالیاتی را تضمین کند و مشروعیت آن را در افکار عمومی تقویت نماید (مجبی‌کیا و غمامی، ۱۴۰۰).

^۱ Agrawal et al.

۳.۵. جمع‌بندی نهایی

بررسی حاضر نشان داد که اجرای مالیات بر ثروت در ایران از حیث مبانی نظری، شرعی و حقوق اساسی، واجد پشتوانه‌ای مستحکم و قابل دفاع است و می‌تواند به تقویت عدالت توزیعی، پایداری مالی دولت و مهار تمرکز نامتوازن ثروت منجر شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد آنچه مانع تحقق مؤثر این سیاست شده است، نه فقدان مبانی ارزشی یا اصول بنیادین در نظام حقوقی، بلکه ضعف در قوانین اجرایی، پراکندگی مقررات و نارسایی زیرساخت‌های نهادی و اطلاعاتی است (زمانی، ۱۳۹۸). از این‌رو، با اتخاذ رویکردی مرحله‌ای و قانون‌مند، ایجاد پایگاه ملی جامع دارایی‌ها و تدوین قانون مستقل و جامع مالیات بر ثروت، می‌توان گامی مؤثر در جهت تحقق اصول عدالت اجتماعی مندرج در قانون اساسی برداشت.

تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد که کارایی و پایداری مالیات بر ثروت زمانی تضمین می‌شود که سه مؤلفه اساسی به‌صورت هم‌زمان و متوازن محقق شوند: نخست، مشروعیت حقوقی و فقهی؛ دوم، کارایی اقتصادی همراه با کنترل آثار جانبی نظیر فرار سرمایه؛ و سوم، مقبولیت و پذیرش اجتماعی این پایه مالیاتی. فقدان هر یک از این مؤلفه‌ها می‌تواند اثربخشی مالیات بر ثروت را تضعیف کرده و آن را به ابزاری ناکارآمد یا صرفاً درآمدی تقلیل دهد (سائر و زوکمن، ۲۰۲۲).

تحقق این توازن سه‌گانه، امکان‌گذار نظام مالیاتی ایران از وضعیت درآمدمحور، مقطعی و بودجه‌محور به سوی ساختاری عدالت‌محور، پایدار و توسعه‌گرا را فراهم می‌آورد. در چنین چارچوبی، مالیات بر ثروت می‌تواند نقش معناداری در کاهش شکاف طبقاتی، افزایش اعتماد عمومی به نظام مالیاتی و تقویت سرمایه اجتماعی ایفا نماید (زوکمن، ۲۰۱۹).

به‌طور کلی، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مالیات بر ثروت در ایران نه صرفاً به‌عنوان ابزاری برای افزایش درآمدهای دولت، بلکه به‌مثابه سازوکاری ساختاری برای اصلاح الگوی توزیع ثروت، تحقق عدالت اقتصادی و بهینه‌سازی تخصیص منابع قابل طراحی و اجراست. تحقق این ظرفیت، مستلزم مجموعه‌ای هماهنگ از اصلاحات تقنینی، نهادی و فرهنگی است تا مالیات بر ثروت بتواند جایگاه خود را به‌عنوان یکی از ستون‌های اصلی سیاست مالیاتی عدالت‌محور در نظام حقوقی و اقتصادی ایران تثبیت کند (محسنی و همکاران، ۱۴۰۳).

References

- Agrawal, D. R., Foremny, D., & Martínez-Toledano, C. (2025). Wealth tax mobility and tax coordination. *American Economic Journal: Applied Economics*, 17(1), 402–430. <https://doi.org/10.1257/app.20220615>
- Azizi, S. (2024). *Tax on real estate and immovable property* (1st ed.). Termeh Publications. (in Persian)
- Bakhshidastjerdi, R., & Abolhasani-Torqi, F. (2013). *Land tax: Economic theories of Islam and Western schools* (1st ed.). Mohammad Hadi Publications. (in Persian)
- Bjørneby, M., Markussen, S., & Røed, K. (2023). An imperfect wealth tax and employment in closely held firms. *Economica*, 90(358), 557–583. <https://doi.org/10.1111/ecca.12456>

- Borge, E., & Rattsø, J. (2001). Income distribution and tax structure: Microeconomic test of the Meltzer–Richard hypothesis (No. 543). CESifo Working Paper.
- Brühlhart, M., & Schmidheiny, K. (2018). Taxpayers seek strategies to avoid wealth tax. ifo DICE Report, 16(2), 19–21.
- Chu, K. Y., Davoodi, H. R., & Gupta, S. (2000). Income distribution and tax and government social spending policies in developing countries (Working Paper No. 00/62) International Monetary Fund (IMF).
- Constitution of the Islamic Republic of Iran. (1989). Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Dadgar, Y., & Ghafari, A. A. (2008). Investigating the effect of payroll tax on income distribution in Iran. Economic Research and Perspectives, 8(3), 73–97. (in Persian)
- Direct Taxes Act with Subsequent Amendments and Additions. (1987). Islamic Parliament Research Center. (in Persian)
- Farahati, M. (2018). The effect of tax composition on income distribution in Iran: An autoregressive distributed lag approach. Applied Theories of Economics, 5(3), 185–212. (in Persian)
- Fuest, C., Neumeier, F., Stimmelmayer, M., & Stöhlker, D. (2018). The economic effects of a wealth tax in Germany. ifo DICE Report, 16(2), 1–13.
- Glogower, A. (2020). A constitutional wealth tax. Michigan Law Review, 118, 717–745.
- Güvenen, F., Kambourov, G., Kuruscu, B., Ocampo-Diaz, S., & Chen, D. (2019). Use it or lose it: Efficiency gains from wealth taxation (Working Paper No. 26284). National Bureau of Economic Research.
- Jakobsen, K., Kleven, H. J., & Zucman, G. (2020). Wealth taxation and wealth accumulation: Theory and evidence from Denmark. The Quarterly Journal of Economics, 135(1), 329–388. <https://doi.org/10.1093/qje/qjz029>
- Khodaparast Mashhadi, M., & Saradari, A. (2017). The impact of tax policies on the realization of economic justice in Iran during the period 2008 to 2015. In National Conference on Value Added Tax: Opportunities and Challenges, Mashhad, Iran. (in Persian)
- Krenek, A., & Schratzenstaller, M. (2018). A European net wealth tax (Working Papers No. 561). Austrian Institute of Economic Research.
- Kuypers, S., Figari, F., & Verbist, G. (2020). An assessment of wealth taxes in a joint income–wealth perspective (CSB Working Papers No. 20/60). Herman Deleeck Centre for Social Policy.
- Mohebbi Kia, H. R., & Ghamami, S. M. M. (2021). Justice and luxury taxes: A case study of vacant houses and luxury cars. Biannual Journal of Human Rights and Citizenship, 6(1), 33–58. (in Persian)
- Mohseni, M. M., Mohammadi, A., Davari, M., & Shojaei, M. (2024). Property and wealth taxes and tax justice in society. In 13th National Conference on New Ideas in Humanities and Engineering, Iran. (in Persian)

- Moradi, R. (2022). Tax on real estate and immovable property: A theoretical and practical approach (1st ed.). Andisheh Arshad Publications. (in Persian)
- Nasiri Aghdam, A., & Ghasemi Shashdeh, M. (2024). Introduction to and evaluation of the capital gains tax bill. Rayeh Eghtesad. (in Persian)
- Parhizkari, S. V. R., & Sharifzadeh, M. J. (2025). Wealth tax in Iran (Tax on vacant and high-priced houses) (1st ed.). Narvan Danesh Publications. (in Persian)
- Piketty, T. (2015). Capital and wealth taxation in the 21st century. *National Tax Journal*, 68(2), 449–458. <https://doi.org/10.17310/ntj.2015.2.10>
- Ring, M. A. K. (2024). Wealth taxation and household saving: Evidence from assessment discontinuities in Norway. *Review of Economic Studies*, 92(5), 3375–3403. <https://doi.org/10.1093/restud/rdae004>
- Saadatmehr, M., & Bazgir, A. (2023). Investigating the impact of wealth tax on income distribution in the Iranian economy. *Iranian Journal of Applied Economic Studies*, 12(46), 117–137. <https://doi.org/10.22084/aes.2022.26476.3476> (in Persian)
- Sabouri, N., Ebrahimi, A., & Nasari-Pour, J. (2023). Tax accounting and its two new topics: Bank transaction tax and wealth tax (1st ed.). Entekas Publications. (in Persian)
- Saez, E., & Stantcheva, S. (2018). A simpler theory of optimal capital taxation. *Journal of Public Economics*, 162, 120–142. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2017.07.007>
- Saez, E., & Zucman, G. (2019). How would a progressive wealth tax work? Evidence from the economics literature. Unpublished manuscript. DocsLib.
- Saez, E., & Zucman, G. (2022). Wealth taxation: Lessons from history and recent developments. *AEA Papers and Proceedings*, 112, 58–62.
- Salem, A. A., & Nademi, Y. (2017). Taxes and income distribution in Iran: A threshold regression approach. *Tax Research Quarterly*, 25(34), 47–63. (in Persian)
- Scheuer, F., & Slemrod, J. (2021). Taxing our wealth. *Journal of Economic Perspectives*, 35(1), 207–230. <https://doi.org/10.1257/jep.35.1.207>
- Seim, D. (2017). Behavioral responses to wealth taxes: Evidence from Sweden. *American Economic Journal: Economic Policy*, 9(4), 395–421. <https://doi.org/10.1257/pol.20150578>
- Seyfipour, R., & Rezaei, M. Q. (2011). Investigating the factors affecting income distribution in the Iranian economy with emphasis on taxes. *Tax Research Quarterly*, 19(10), 121–142. (in Persian)
- Shahiki Tash, M. N., & Alizadeh, S. (2021). Investigating the relationship between poverty, income distribution, and economic growth in Iran using a fuzzy approach. *Iranian Journal of Applied Economic Studies*, 10(38), 39–54. (in Persian)
- Value Added Tax Act with Subsequent Amendments and Additions. (2021). Legislative Database of the Islamic Republic of Iran. (in Persian)

- Zamani, A. (2009). An investigation of the wealth tax system in Iran and estimation of the tax capacity of some of its components. *Economic Research and Policies*, 7(11), 39–66. (in Persian)
- Zucman, G. (2019). Global wealth inequality. *Annual Review of Economics*, 11(1), 109–138. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080218-025852>